

Από την προσωπική μαρτυρία στο παιδικό βιβλίο γνώσεων: Οι δικοί μου άνθρωποι της Μαρίζας Ντεκάστρο

Γεωργία Καραντώνα
Υποψ. Διδάκτωρ Πανεπιστημίου Θεσσαλίας
gkarantona@gmail.com

Όλοι ήξεραν αλλά κανείς δεν μιλούσε.

Τα τελευταία χρόνια η παιδική και εφηβική λογοτεχνία για το Ολοκαύτωμα στη χώρα μας έχει εμπλουτιστεί σημαντικά με έργα τόσο Ελλήνων δημιουργών όσο και μεταφρασμένα. Το 2017 κυκλοφορεί το εικονοβιβλίο *Τα Κίτρινα Καπέλα* της Κέλλυ Ματαθία-Κόβο, ενώ ακολουθούν η *Ζάζα* της Αργυρώς Πιπίνη, σε εικονογράφηση Πέτρου Μπουλούμπαση και το *Από μακριά* της Αγγελικής Δαρλάση σε εικονογράφηση Βασίλη Κουτσογιάννη που πραγματεύεται το ξεχασμένο Ολοκαύτωμα των Ρομά. Τον κατάλογο των εικονοβιβλίων συμπληρώνει η έκδοση *Οι δικοί μου άνθρωποι* (2022) της παιδαγωγού, συγγραφέα, μεταφράστριας, και βιβλιοκριτικού Μαρίζας Ντεκάστρο σε εικονογράφηση Χαράς Μαραντίδου που κυκλοφορεί από τις Εκδόσεις Καλειδοσκόπιο. Συνιστά την πρώτη ελληνική έκδοση που κατατάσσεται στα εικονογραφημένα αφηγηματικά βιβλία γνώσεων¹ και πραγματεύεται το ιστορικό γεγονός του Ολοκαυτώματος των Ελλήνων Εβραίων.

Τα σύγχρονα βιβλία γνώσεων έχουν κατακτήσει σημαντική θέση στις προτιμήσεις των αναγνωστών χάρη στα χαρακτηριστικά² τους που αφορούν είτε στο στυλ της έκδοσης είτε στον τρόπο συνδυασμού του κειμενικού με τον εικονογραφικό κώδικα, ώστε να εξαχθεί νόημα είτε στην ιστορική ακρίβεια. Πριν από την ανάγνωση του βιβλίου, όπως συμβαίνει με κάθε εικονοβιβλίο, οι μικροί αναγνώστες έλκονται από το εξώφυλλο, το ύφος της έκδοσης, την ποιότητα του χαρτιού, τον τίτλο.

Ξεκινώντας από τον τίτλο *Οι δικοί μου άνθρωποι*, το βιβλίο δεν παραπέμπει άμεσα σε ένα βιβλίο γνώσεων. Η εικόνα του εξωφύλλου αποκαλύπτει πως πρόκειται για την ιστορία μιας τετραμελούς οικογένειας που, πιθανότατα, φέρει μια ηχηρή σιωπή, καλά φυλαγμένη στο μπαούλο του σπιτιού. Το ενιαίο φόντο εξωφύλλου και οπισθοφύλλου δείχνει πως η ιστορία διαδραματίζεται σε ένα ορεινό χωριό της Ελλάδας με τα αντίστοιχα

¹ Παπαδάτος, Σ. Γ., & Παπαδόπουλος, Γ. (Επιμ.). (2017). *Το Παιδικό Βιβλίο Γνώσεων*. Αθήνα: Παπαδόπουλος.

² Gill, S. R. (2009). What teachers need to know about the “new” nonfiction. *The reading teacher*, 63(4), 260-267.

σπίτια με κεραμιδοσκεπές και το εκκλησάκι να το τεκμηριώνουν. Πράγματι, πρόκειται για την ιστορία διάσωσης της κυνηγημένης εβραϊκής οικογένειας Καμχή, η οποία σώθηκε χάρη στη βοήθεια του ΕΑΜ που τους φυγάδευσε στο ορεινό χωριό της Κορινθίας, Μάτσани, το σημερινό Κρουονέρι και τους κατοίκους του χωριού 'που δεν ήταν προδότες'. Με τον τίτλο η συγγραφέας αποτίει φόρο τιμής στους ανθρώπους που συνέβαλαν στη σωτηρία τους και δεν τους κατέδωσαν στις κατοχικές αρχές.

Στην αφήγηση της Ντεκάστρο, συγγραφέας και αφηγητής φαινομενικά ταυτίζονται, στην πραγματικότητα, όμως, ο αναγνώστης διαβάζει την ιστορία της ξαδέρφης της συγγραφέα, της Κούλας, η οποία της είχε διηγηθεί την ιστορία της διάσωσής της κατά την περίοδο της Κατοχής. Μια αφήγηση-μαρτυρία που τεκμηριώνει ότι το βιβλίο διαθέτει ακόμα ένα χαρακτηριστικό των βιβλίων γνώσεων, αυτό της έμφασης στην ιστορική ακρίβεια. Η συγγραφέας μάλιστα στο πρώτο σαλόνι του βιβλίου, ένα διπλό εισαγωγικό-ενημερωτικό σαλόνι, τονίζει 'ότι τίποτα δεν είναι πλασμένο από τη φαντασία' της, ενώ καταθέτει και τον τρόπο που αυτή η ιστορία διασώθηκε: μέσω της διήγησης-μαρτυρίας. Δίπλα στο σημείωμα, η απεικόνιση της αυθεντικής φωτογραφίας της οικογένειας της ιστορίας το επιβεβαιώνει.

Είναι εντυπωσιακά ενδιαφέρον ότι, αφηγηματικά, η ιστορία αρχίζει και κλείνει στα γνωστά 'αυτάκια' του βιβλίου 'Μέναμε στην Αθήνα...', 'Εκεί φτιάξαμε τη ζωή μας...' και όχι στο πρώτο σαλόνι ή στη σελίδα των τίτλων. Τα λευκά αφηγηματικά πλαίσια με το έντονο μαύρο περίγραμμα που διατηρούνται από την αρχή έως το τέλος του βιβλίου προσδίδουν έναν αντικειμενικό και ακριβή χαρακτήρα στην ιστορία, ενώ η έντονη γραμματοσειρά τονίζει εμφατικά συγκεκριμένα σημεία-σταθμούς της αφήγησης: τον τόπο διαμονής της οικογένειας, όταν ξέσπασε ο πόλεμος, το αγαπημένο παιχνίδι των παιδιών, την εισβολή των Γερμανών στην Αθήνα, τον φόβο για τον κατακτητή, την αλλαγή ταυτοτήτων για προφύλαξη, τη μεταφορά στο χωριό Μάτσани, τις μεμονωμένες αντισιμυτικές αντιδράσεις των συγχωριανών, την καθημερινή ζωή και τα παιχνίδια στο χωριό, τη λήξη του πολέμου και την άφιξη στο Ισραήλ.

Η ιστορική ακρίβεια πιστοποιείται και από τη συμπερίληψη-αντιγραφή φωτογραφιών-ντοκουμέντων, εμβληματικών εικόνων που στο συλλογικό ασυνείδητο έχουν ταυτιστεί με την Κατοχή, το Ολοκαύτωμα, την Αντίσταση, όπως οι Εβραίοι δίπλα στα βαγόνια τρένων έτοιμοι για επιβίβαση με προορισμό τα στρατόπεδα συγκέντρωσης, εργασίας και εξόντωσης ή τα μέλη της υποδειγματικής ομάδας-διμοιρίας της Πας Μεραρχίας του ΕΛΑΣ στην Πάρνηθα. Γνωστή είναι, εξάλλου, η δράση και της αντιστασιακής οργάνωσης ΕΑΜ³ για τη διάσωση των Ελλήνων Εβραίων με το οργανωμένο σχέδιο μετεγκατάστασή τους σε χριστιανικά σπίτια στα ορεινά. Η ασπρόμαυρη εικονογράφηση της Χαράς Μαραντίδου με τις λιγιστές κόκκινες, κίτρινες και πράσινες πινελιές αναπαριστά μοναδικά- όχι μόνο την ατμόσφαιρα της εποχής, αλλά εντείνει σταδιακά τη δραματικότητα της αφήγησης χωρίς υπερβολές.

³ Χανδρινός, Ι. (2016). "Οι Δικαίοι του Αντιφασισμού". Το ΕΑΜ και οι προσπάθειες διάσωσης των Ελλήνων Εβραίων, 1943-1944. Στο: Α. Μαχαιρά, Λ. Παπαστεφανάκη (επιμ.), *Εβραϊκές κοινότητες ανάμεσα σε Ανατολή και Δύση, 15ος-20ος αιώνες*. Ιωάννινα: Ισνάφι. σσ. 282-294.

Αυτόνομα έργα τέχνης τα σαλόνια της Χαράς Μαραντίδου, που συν-διηγούνται την ιστορία άλλοτε συμπληρώνοντας πιστά το κείμενο άλλοτε χαράσσοντας μια άλλη οπτική, προσθέτοντας στοιχεία στον αφηγηματικό ιστό. Επί παραδείγματι, όταν το κείμενο λέει 'έβλεπα τη φωτιά από το παράθυρο', στην κόρη του ματιού του κοριτσιού απεικονίζεται ο Ναζί στρατιώτης, καταγγέλοντας τον ένοχο δράστη του εμπρησμού.

Η διακειμενικότητα στην εικονογράφηση ως στοιχείο που παραπέμπει αυτόματα σε ένα άλλο έργο είναι ιδιαίτερα αισθητή. Οι ζωγραφιές μοιάζουν με χαρακτηριστικά της Βάσως Κατράκη, η μικρή εβραιοπούλα με το κόκκινο φουστανάκι θυμίζει τη *Λίστα του Σίντλερ*, ενώ η γερμανική λέξη Verboten, δηλαδή απαγορεύεται, το εικονοβιβλίο *Έρικα*.

Η τρομακτική εικόνα του δωσίλογου με τη μαύρη κουκούλα στο κεφάλι για να καλύπτονται τα χαρακτηριστικά του προσώπου και τον δείκτη της παλάμης του χεριού του να υποδεικνύει την οικία της οικογένειας του εξωφύλλου, στηλιτεύει τη στάση όσων κατήγγειλλαν τους Εβραίους συμπολίτες τους, εγείροντας ερωτήματα για τη δράση τους, τις συνέπειές της, το μερίδιο ευθύνης τους στην εκτόπιση, τον διωγμό, την εξόντωση.

Ο αναγνώστης πέρα από την ενημέρωση για τις προσπάθειες διάσωσης και βοήθειας των Ελλήνων Εβραίων από οικογένειες χριστιανών, αποκτά ιστορικές πληροφορίες για τη σφαγή του Διστόμου το 1944, τον εμφύλιο πόλεμο, τη δράση, συμβολή του ΕΑΜ στην εθνική αντίσταση, αλλά και το πλοίο Empire Petrol που από τον Πειραιά σάλπαρε για την Παλαιστίνη το 1945. Οι μικροί αναγνώστες έχουν την ευκαιρία να γνωρίσουν τα στάδια της εκτόπισης, τα σύμβολα του Ολοκαυτώματος, όπως το εβραϊκό άστρο ή τις πύλες του Άουσβιτς, να δουν την αίθουσα ονομάτων (Hall of Names) του Yad Vashem, του Διεθνούς Κέντρου Μνήμης του Ολοκαυτώματος στο Ισραήλ και να ενημερωθούν για τους Δικαίους των Εθνών, μη Εβραίους πολίτες που κατά τη διάρκεια του Ολοκαυτώματος ρίσκαραν τη ζωή τους, για να σώσουν τους Εβραίους συμπολίτες τους.

Τα βιογραφικά σημειώματα, το φωτογραφικό υλικό, τα πρόσθετα ιστορικά στοιχεία και οι σημειώσεις, η βιβλιογραφία για τις πηγές που παρέχονται στο τέλος του βιβλίου αποδεικνύουν την εις βάθος και εκτενή μελέτη της ιστορικής περιόδου και των ιστορικών αρχείων από τη συγγραφέα, κατατάσσοντας το βιβλίο ξεκάθαρα σε ένα βιβλίο γνώσεων. Συνοδευτικές λεζάντες στις φωτο με αναφορές στον τόπο, τη γιορτή (Χανουκά) και την ημερομηνία επικυρώνουν την ιστορική ακρίβεια. Ίσως το μόνο που λείπει από το βιβλίο είναι οι προτάσεις ανάγνωσης και άλλων βιβλίων για το Ολοκαύτωμα στα ελληνικά ή τα αγγλικά.

Σε αυτό το βιβλίο γνώσεων, η ιστορική γνώση δεν υπολείπεται συναισθήματος, δραματικότητας, ενσυναίσθησης. Αντίθετα, παραθέματα (sidebars) από μαρτυρίες ανθρώπων που συνέβαλαν στη διάσωση εντείνουν τη δραματικότητα της αφήγησης, επεξηγούν και επιτονίζουν τη σημασία του ανθρώπινου παράγοντα και της αλληλοβοήθειας σε *σκοτεινούς καιρούς*,⁴ συμβάλλοντας στην καλύτερη πρόσληψη της ιστορίας από τους αναγνώστες. Η αλλαγή γραμματοσειράς επιλέγεται από την

⁴ Η φράση είναι από το ποίημα *Σε σκοτεινούς καιρούς*, του Μπέρτολτ Μπρεχτ.

εικονογράφο για να διαχωρίσει το αυστηρό πλαίσιο αφήγησης από τις μαρτυρίες-καταθέσεις.

Δεν απουσιάζει μια νοσταλγική διάθεση⁵ για το παρελθόν, αφού η επιζήσασα Κούλα, έχοντας φτιάξει τη ζωή της στο νεοσύστατο Ισραήλ, επιστρέφει σε ηλικία 80 ετών στο Μάτσани με τα παιδιά και τα εγγόνια της, για να δει το σπίτι που διέμεναν με πλαστές ταυτότητες, 'τον καμένο αχυρώνα', να 'μιλήσει ελληνικά, τη γλώσσα της παιδικής της ηλικίας', να δει τους 'καλούς ανθρώπους που τους βοήθησαν', 'που κινδύνευσαν για να τους κρύψουν', που 'είναι το δώρο που τους έκανε ο πόλεμος'.

Επεξηγηματικό, αφηγηματικό, άψογα οργανωμένο, ελκυστικό στον μικρό αναγνώστη, το βιβλίο υπερπηδά τους σκοπέλους της αναπαράστασης 'δύσκολων' σκηνών εστιάζοντας σε μια ιστορία διάσωσης με θετικό, ανθρώπινο πρόσημο. Το αξιόλογο βιβλίο *Οι δικοί μου άνθρωποι* της Μαρίζας Ντεκάστρο μπορεί να αποτελέσει ένα *sine qua non*, αυτόνομο εγχειρίδιο για τη διδασκαλία του Ολοκαυτώματος στις τάξεις του δημοτικού ή μια συμπληρωματική ιστορική πηγή για τις μεγαλύτερες τάξεις. Σε κάθε περίπτωση, συνιστά βιβλίο-σταθμό για τη μετουσίωση μιας προσωπικής μαρτυρίας σε βιβλίο γνώσης για το Ολοκαύτωμα.

⁵ Tsilimeni, T., Karantona, G., & Charakopoulos, Ch. (2022). Nostalgic remembrance in holocaust graphic narratives. *People on the Move and Nostalgia in Historical Picturebooks*. International Conference, Agios Nikolaos, Crete, Greece, 24-25 Sept.